

МІСЦЕ ЄДНОСТІ ТА ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ В СИСТЕМІ ПРИНЦИПІВ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ СУДДІВ

THE PLACE OF UNITY AND DIFFERENTIATION IN THE SYSTEM OF PRINCIPLES OF LEGAL REGULATION OF THE PROTECTION OF LABOR RIGHTS OF JUDGES

Акуленко В.В., здобувач

Харківський національний університет внутрішніх справ

У статті, спираючись на аналіз наукових поглядів вчених, запропоновано авторське визначення поняття «принципи правового регулювання захисту трудових прав суддів». Узагальнено загальнотеоретичні підходи щодо переліку принципів трудового права взагалі, а також захисту трудових прав різних категорій працівників, зокрема. Доведено, що у системі принципів правового регулювання захисту трудових прав суддів ключове місце відводиться засадам єдності та диференціації. Зроблено висновок, що на сьогоднішній день, ані на законодавчому, ані на доктринальному рівні змістовно не визначено коло та зміст принципів правового регулювання захисту трудових прав суддів. Систему відповідних засад складають, як загальноправові, так і спеціальні принципи, зокрема: верховенства права, законності, ефективності та результативності, доцільності, забезпечення прав і свобод людини і громадянина, рівноправності, юридичної відповідальності, єдності та диференціації правового регулювання, принцип врахування конституційно-правового статусу судді, пріоритету досудового вирішення спору щодо порушеного трудового права судді. Кожен із зазначених принципів відіграє важливу роль у забезпеченні ефективного функціонування суспільних відносин, які виникають в контексті регулювання питання захисту трудових прав суддів. Втім, проведений аналіз дає можливість зауважити, що у системі відповідних принципів ключове місце відводиться єдності та диференціації правового регулювання захисту трудових прав суддів. Важливість існування даного принципу обумовлена тим, що саме за його допомогою український законодавець має можливість врахувати специфіку трудової діяльності суддів шляхом створення такого трудового законодавства, яке повною мірою врахує специфіку та особливості правового статусу суддів, що в свою чергу дасть можливість більш ефективно захистити їх права як суб'єктів трудового права. А відтак, можемо говорити про те, що саме єдність та диференціація дозволяють: по-перше, врахувати всю специфіку праці суддів, гарантії їх діяльності, тощо; по-друге, забезпечити цій категорії працівників ефективний захист; по-третє, врахувати ризики, які є властивими для даної категорії працівників.

Ключові слова: судді, принципи, правове регулювання, захист, трудові права, єдність, диференціація.

In the article, based on the analysis of scientific views of scientists, the author's definition of the concept of "principles of legal regulation of the protection of labor rights of judges" is proposed. General theoretical approaches to the list of principles of labor law in general, as well as the protection of labor rights of various categories of workers, in particular, are summarized. It is proved that in the system of principles of legal regulation of the protection of the labor rights of judges, the key place is given to the principles of unity and differentiation. It is concluded that to date, neither at the legislative nor at the doctrinal level has the scope and content of the principles of legal regulation of the protection of judges' labor rights been substantively defined. The system of relevant principles consists of both general and special principles, in particular: the rule of law, legality, efficiency and effectiveness, expediency, ensuring the rights and freedoms of man and citizen, equality, legal responsibility, unity and differentiation of legal regulation, the principle of taking into account the constitutional and legal status of a judge, the priority of pre-trial resolution of a dispute regarding the violated labor rights of a judge. Each of the above principles plays an important role in ensuring the effective functioning of social relations that arise in the context of regulating the issue of protecting judges' labor rights. However, the analysis conducted makes it possible to note that in the system of relevant principles, a key place is given to the unity and differentiation of legal regulation of the protection of judges' labor rights. The importance of the existence of this principle is due to the fact that it is with its help that the Ukrainian legislator has the opportunity to take into account the specifics of the work of judges by creating such labor legislation that will fully take into account the specifics and peculiarities of the legal status of judges, which in turn will make it possible to more effectively protect their rights as subjects of labor law. Therefore, we can say that it is unity and differentiation that allow: first, to take into account all the specifics of the work of judges, guarantees of their activities, etc.; second, to provide this category of employees with effective protection; third, to take into account the risks that are inherent in this category of employees.

Key words: judges, principles, legal regulation, protection, labor rights, unity, differentiation.

Актуальність теми. Судді, як і будь-які інші суб'єкти трудового права, перш за все, здійснюють трудову діяльність, а відтак володіють відповідними трудовими правомочностями. Проте, особливий державний характер їх праці, визначений не тільки трудовим законодавством, але й нормами спеціальних нормативних актів, які спрямовані на регулювання судоустрою держави, обумовлює їх особливий юридичний статус як суб'єктів трудового права [1]. А відтак, існує об'єктивна необхідність застосування особливого підходу до захисту їх трудових прав. В даному контексті вбачається необхідним відмітити, що правове регулювання захисту трудових прав суддів є складним за своєю сутністю та змістом процесом, в основі якого лежить система відправних начал, вихідних ідей, які прийнято називати принципами. Перелік відповідних принципів є досить широким, втім ключове місце серед них відводиться засадам єдності та диференціації.

Стан дослідження. Окремі проблемні аспекти, пов'язані із правовим регулюванням захисту трудових прав суддів, у своїх наукових працях розглядали: О.С. Арсентьева, М.Д. Бойко, Ю.П. Дмитренко, І.П. Жигалкін, М.І. Іншин, В.Л. Костюк, О.Я. Лаврів, В.П. Мельник,

О.І. Кисельова, Б.В. Ярьсько та багато інших. Втім, незважаючи на суттєвий теоретичний доробок, у науковій літературі недостатньо опрацьованим є питання принципів правового регулювання захисту трудових прав суддів, а також встановлення місця серед них засади єдності та диференціації.

Саме тому метою статті є: встановити місце єдності та диференціації в системі принципів правового регулювання захисту трудових прав суддів.

Виклад основного матеріалу. Починаючи наукове дослідження варто зауважити, що поняття принцип використовується у багатьох сферах суспільного життя, в яких воно набуває своїх, найбільш характерних особливостей. Так, до прикладу: 1) у загально-семантичному сенсі, «принцип» - це загальна ідея або механізм, який визначає способи, якими мова або знаки використовуються для передачі інформації шляхом спілкування. Це може включати основні принципи організації мови, правила тлумачення, або принципи побудови значень та смислів; 2) у психології, «принцип» - це загальна ідея або закон, що лежить в основі психологічних явищ та процесів. Він може виражати зв'язок між причиною і наслідком, або

визначати певні умови, які регулюють поведінку чи функціонування психіки особистості; 3) у психології принципи тлумачаться як загальне положення або фундаментальний закон, який виступає як основа для побудови теорій, систем або моральних норм; 4) з точки зору соціології «принципи» - це загальне правило або норма, яка визначає основні засади функціонування суспільства або його підсистем. Вони є об'єктивним відображенням соціокультурних цінностей або орієнтиром для побудови соціальних відносин; 5) з точки зору управління, принцип - це базове положення або загальне правило, що визначає основні напрями та методи діяльності в організації, підприємстві або системі. Принципи управління встановлюють основні засади організації робочих процесів, взаємодії між працівниками та прийняття рішень, спрямовуючи їх на досягнення поставлених цілей. Вони можуть включати такі аспекти, як: ефективність, гнучкість, відповідальність, а також етичність та сталість. Принципи управління служать основою для розробки стратегій, тактик та методів управлінської діяльності, сприяючи оптимальному функціонуванню організації та досягненню її місії та цілей.

Отже, незважаючи на багатоаспектність категорії принцип, а також сферу суспільних відносин в якій він використовується, його розуміють як систему відправних начал, вихідних ідей, які лежать в основі якогось явища, процесу чи діяльності. Що ж стосується правової науки, то вказане поняття вчені тлумачать досить по-різному. Так, А.М. Колодій вказує, що категорія «принципи права» повинна використовуватися в усіх випадках, коли йдеться про відправні ідеї і положення, що належать до юриспруденції. Зміст вказаного принципу може бути лише уточнений та деталізований в залежності від сфери його застосування та функціонального призначення. Тож, узагальнює науковець, принципи права представляють собою основні засади (ідей) його існування, що відображають найважливіші закономірності і є фундаментом для держави і права. Вони є важливою частиною сутності права та формують його основні характеристики. Принципи права, відмічає автор, відрізняються універсальністю, вищою імперативністю і загальнозначущістю, вони відповідають об'єктивній потребі у побудові та зміцненні конкретного суспільного устрою. Принципи права направляють та надають узгодженості усьому механізму правового регулювання суспільних відносин, краще за інші розкривають місце права в суспільному житті та його розвиток [2, с.43]. Таким чином, підсумовує А.М. Колодій, утворюючи головний зміст права, юридичні принципи перебирають на себе всі його властивості і функції. А це означає, що: а) вони нормативно-регулятивні, всезагальні, обов'язкові, об'єктивно-зумовлені, історичні й ідейно-політичні категорії; б) їх соціальною функцією є регулювання й охорона суспільних відносин; в) вони є самостійною юридичною категорією [2, с.43].

У своєму науковому дослідженні С.А. Данієлян аналізуючи різні наукові погляди вчених дійшов до висновку, що принципи права можуть бути описані за посередництвом наступних змістовних характеристик: 1) імперативні положення – принципи права характеризуються підвищеною мірою обов'язковості в аспекті їх дотримання; 2) вихідні положення – принципи права мають первинний характер, адже на основі принципів права в подальшому формуються інші нормативні положення; 3) основоположні ідеї – принципи права є правилами-ідеями, які незважаючи на лаконічний характер формулювання містять широке змістове наповнення, тлумачення якого власне і відбувається у правозастосовній практиці; 4) лаконічно сформульовані положення – за загальним правилом принципи права не характеризуються розлогими, широкими нормативними формулюваннями, що однак не применшує їх правореалізаційного значення. Таким чином, узагальнює автор, що принципи права являють собою універсальні регулятори суспільних відносин, які наділені підвищеною мірою імперативності. Основою функціонального призначення принципів права можна підрозділити на дві складові: а) систематизація нормативних положень (статична функція); б) систематизація конкретних правовідносин (динамічна функція) [3, с.183].

Таким чином, принципи права представляють собою вихідні начала, основоположні ідеї, які лежать в основі

регулювання суспільних відносин. Сутність та специфіка принципів змінюється в залежності від того, в нормах якої галузі права вони знаходять своє відображення. Так, на переконання І.П. Жигалкіна, принципи трудового права – це об'єктивно зумовлені характером і змістом соціально-трудових відносин, закріплені у відповідних джерелах або виражені в стійкій юридичній практиці, загальновизнані основоположні керівні начала, відправні ідеї, що становлять собою аксіологічні основи трудового права, характеризують зміст, сутність і призначення в суспільстві цієї галузі права, відображають загальні закономірності її виникнення, розвитку та функціонування, і служать створенню внутрішньо узгодженої та ефективної системи правових норм у сфері праці [4, с.92]. У принципах трудового права, підкреслює автор, відображаються загальнолюдські особистісні цінності (життя, честь, гідність, свобода особистості, соціальна захищеність, тощо), а також цінності публічного характеру (демократія, законність, правопорядок тощо). Специфіка цих ідей полягає в тому, що вони носять основоположний характер для трудового права, виражають його сутність і в концентрованому вигляді характеризують його зміст. Тобто принципи трудового права – це його серцевина. На їх основі можна судити не тільки про трудове право в цілому, його суть, а й про тенденції його подальшого розвитку. Ідеї, що лежать в основі принципів трудового права, не тільки підсумовують досвід попереднього розвитку знань у відповідній сфері, але й є основою, що синтезує знання в цілісну систему, а також виконують роль активних евристичних засад пояснення трудо-правових явищ і пошуку нових шляхів вирішення проблем [4, с.92; 5].

В свою чергу О.С. Арсентьева принципи трудового права пропонує визначити як імplementовані в національних та міжнародних правових нормах засадничі ідеї та концептуальні положення всієї галузі трудового права та його окремих інститутів, на яких ґрунтуються трудові правовідносини та з урахуванням яких приймаються акти трудового законодавства, включаючи локальні, укладаються трудові договори та колективні угоди, вирішуються трудові спори та встановлюються мінімальні соціальні гарантії [6]. Далі вчена відмічає, що особливості принципів трудового права знаходять своє втілення в їх найбільш характерних ознаках, до яких слід віднести: 1) можуть бути закріплені в актах трудового законодавства або слідувати із змісту правових норм; 2) визначають мінімальні стандарти в сфері регулювання трудових правовідносин, зокрема, щодо рівня оплати праці, вимог щодо умов трудової діяльності, рівня соціального захисту тощо. В цьому виражається тісний зв'язок принципів та регулятивних правових норм; 3) мають предметну визначеність, тобто зміст кожного конкретного принципу трудового права є чітко визначеним і в ідеалі – відображеним в правовій нормі; 4) мають обов'язковий характер, тобто повинні бути враховані в процесі прийняття трудового законодавства, при укладенні трудових та колективних договорів, прийнятті правил внутрішнього трудового розпорядку та інших локальних нормативних актів. Принципи лежать не тільки в основі змісту правових норм, але і визначають порядок їх прийняття; 5) аксіологічне значення принципів трудового права полягає у тому, що вони відображають ціннісні орієнтири та ідейні засади трудового права, характерні для конкретного суспільства та держави в конкретний історичний період їх розвитку [6].

Таким чином, під принципами правового регулювання захисту трудових прав суддів найбільш доцільно розуміти імplementовані в норми загального та спеціального трудового законодавства відправні начала, вихідні ідеї, які лежать в основі регулювання відповідних суспільних відносин, а їх дотримання є обов'язковим для всіх учасників досліджуваних правовідносин. Окрім того, принципи формують не тільки ідейне підґрунтя для захисту трудових прав суддів, вони також визначають вектори та перспективні напрями розвитку відповідного інституту, що є цінним з точки зору забезпечення ефективного виконання суддями своїх повноважень щодо справляння правосуддя.

Варто відмітити, що науковці досить по-різному підходять до визначення переліку принципів трудового права взагалі, а також принципів регулювання праці суддів,

та захисту їх трудових прав, зокрема. Так, до прикладу, О.Я. Лаврів до принципів трудового права відносить: принцип свободи праці в галузі трудового права; принцип соціального партнерства і договірності встановлення умов праці в галузі трудового права; принцип забезпечення єдності та диференціації правового регулювання; принцип оптимального поєднання централізованого і локального правового регулювання [7]. Узагальнюючи основні підходи щодо переліку принципів трудового права О. І. Кисельова до переліку останніх запропонувала віднести наступні: принцип забезпечення єдності та диференціації правового регулювання; принцип належної винагороди за працю; рівності прав і можливостей працівників в галузі праці; обмеження сфери правового регулювання відносин найманої праці; оптимального поєднання централізованого та локального правового регулювання; соціального партнерства та договірності встановлення умов праці; принцип визначеності трудової функції; принцип свободи об'єднання для здійснення і захисту своїх прав і свобод; забезпечення належних умов праці та відпочинку; забезпечення права на вирішення індивідуальних і колективних трудових спорів, а також права на страйк; здійснення державного нагляду та контролю за дотриманням трудового законодавства; визнання незаконними умов договорів про працю, які погіршують правове становище працівників у трудових правовідносинах у порівнянні з умовами, встановленими в нормативно-правових актах [8].

Досить розгорнуто до визначення видів принципів трудового права підходить Ю.П. Дмитренко, який до останніх відносить: 1) принцип свободи праці, який передбачає вибір форми праці відповідно до особистих уподобань; 2) принцип рівноправності у сфері праці, що гарантує рівні можливості для всіх членів суспільства; 3) принцип договірності характеру праці, який передбачає укладання трудового договору за згодою обох сторін; 4) принцип визначеності трудової функції, що вимагає відповідності діяльності особистим якостям працівника; 5) принцип стабільності трудових відносин, який передбачає тривалість трудових договорів та гарантує стабільність зайнятості; 6) принцип матеріальної зацікавленості у результатах праці, що забезпечує винагороду за продуктивну працю; 7) принцип безпеки праці, який передбачає створення безпечних умов праці та дотримання правил безпеки; 8) принцип участі трудових колективів і профспілок у вирішенні питань умов праці та контролі за їх дотриманням; 9) принцип свободи об'єднання для захисту трудових прав, що передбачає вільне об'єднання працівників у профспілки та інші організації; 10) принцип матеріального забезпечення у разі непрацездатності, що передбачає систему соціального страхування для підтримки людей у важких ситуаціях, таких як хвороба або вагітність [9, с.103-104].

В рамках представленого наукового дослідження варто навести наукову позицію Б.В. Яресько, який у своєму науковому дослідженні принципи правового регулювання праці суддів пропонує класифікувати за такими

ознаками [10]: 1) за сферою дії: а) загальноправові, тобто властиві для декількох галузей права: верховенства права; законності; справедливості; пріоритету дотримання прав і свобод людини і громадянина; тощо; б) спеціальні, тобто принципи, що є властивими для галузі трудового права взагалі, та сфери регулювання праці суддів, зокрема: принцип єдності та диференціації; стабільності трудових відносин; принцип забезпечення дисципліни праці; 2) за інституційною ознакою (тобто принципи, що лежать в основі формування відповідних інститутів регулювання праці суддів): а) принципи правового регулювання реалізації права на працю суддями; б) принципи оплати праці суддів; в) принципи правового регулювання робочого часу та часу відпочинку суддів (принцип ведення обліку робочого часу; принцип пропорційності відпрацьованого часу і часу відпочинку; тощо); г) принципи соціального забезпечення суддів (принцип дотримання підвищеного рівня соціальних гарантій суддів та членів їх сімей; універсальність та всебічність соціального забезпечення; соціальної справедливості, недискримінації, тощо); д) принципи охорони праці суддів [10].

Висновки. Таким чином, з огляду на зазначене вище, можемо зробити висновок про те, що на сьогоднішній день, ані на законодавчому, ані на доктринальному рівні змістовно не визначено коло та зміст принципів правового регулювання захисту трудових прав суддів. Систему відповідних засад складають, як загальноправові, так і спеціальні принципи, зокрема: верховенства права, законності, ефективності та результативності, доцільності, забезпечення прав і свобод людини і громадянина, рівноправності, юридичної відповідальності, єдності та диференціації правового регулювання, принцип врахування конституційно-правового статусу судді, пріоритету досудового вирішення спору щодо порушеного трудового права судді.

Кожен із зазначених принципів відіграє важливу роль у забезпеченні ефективного функціонування суспільних відносин, які виникають в контексті регулювання питання захисту трудових прав суддів. Втім, проведений аналіз дає можливість зауважити, що у системі відповідних принципів ключове місце відводиться єдності та диференціації правового регулювання захисту трудових прав суддів. Важливість існування даного принципу обумовлена тим, що саме за його допомогою український законодавець має можливість врахувати специфіку трудової діяльності суддів шляхом створення такого трудового законодавства, яке повною мірою врахує специфіку та особливості правового статусу суддів, що в свою чергу дасть можливість більш ефективно захистити їх права як суб'єктів трудового права. А відтак, можемо говорити про те, що саме єдність та диференціація дозволяють: по-перше, врахувати всю специфіку праці суддів, гарантії їх діяльності, тощо; по-друге, забезпечити цій категорії працівників ефективний захист; по-третє, врахувати ризики, які є властивими для даної категорії працівників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колосова, М. С. Судді як суб'єкти трудового права. *Юридична наука*. 2019. № 5 (95), т. 2. С. 111-116
2. Колодій А. М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 42–46
3. Даниелян С.А. До питання змістовного наповнення поняття «принципи права». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2021. № 51. С. 180-184. URL: <https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc51/38.pdf>
4. Жигалкін І. П. Принципи трудового права: спроба сформулювати визначення поняття. *Право та інноваційне суспільство*. 2015. №2 (5). С. 90-93
5. Арсентьева О. С. Принципи трудового права України: сутність та особливості визначення. *Університетська наука. Проблеми міжнародної інтеграції*: тези доповіді. Міжнар. наук.-практ. конф. 3-5 травня 2017 р. Северодонецьк: вид-во ЧНУ ім. В. Даля, 2017. С. 96-98.
6. Арсентьева О. С. Поняття та особливості принципів трудового права України. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2016. № 31. С. 34-43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/app_2016_31_5
7. Лаврів О. Я. Система принципів трудового права України: дис. канд. юрид. наук: 12.00.05 / Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. К., 2006. 211арк. Бібліогр.: арк. 194-211.
8. Кисельова О. І. Принципи правового регулювання трудових відносин в сучасних умовах. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*, 2015. С. 425–431.
9. Дмитренко, Ю. П. Трудове право України: підручник. К.: ЮрінкомІнтер, 2009. 624 с.
10. Яресько Б. В. До проблеми класифікації принципів правового регулювання праці суддів. *Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 12–13 серпня 2020 р. Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2020. С. 49–51.